

Talat Mümtaz (Yaman) ve Doğruluk Gazetesi'ndeki Kastamonu Tarihine Ait Yazıları (23 Teşrin-i Evvel-22 Kanun-ı Evvel 1930)

Mustafa BOSTANCI

Yrd. Doç. Dr.

Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0001-7518-3057

mustafabostanci066@hotmail.com

Veli İlker DAĞSEVER

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD

ORCID: 0000-0002-4648-3680

bukurka_01@hotmail.com

Öz

Kastamonu doğumlu olan Talat Mümtaz, bir süre ilkokul ve lise öğretmenliği yapmış, yurdun çeşitli şehirlerinde Milli Eğitim Müdürlüğü ve Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi Müdürlüğü görevlerinde bulunduktan sonra, memuriyetten ayrılarak ticari hayata atılmıştır. Ticaret hayatında da memuriyette olduğu gibi üstün başarı göstermiş; birçok şirket kurarak, yöneticiliğini yürütmüştür.

Talat Mümtaz, Halk Bilgisi Derneği ve Halkevleri dönemlerinde çok iyi bir folklor derlemeci ve araştırmacıydı. Kastamonu tarihi ve Türk kültürüyle ilgili birçok eser vermiştir. Ticarete atıldıktan sonra işlerinin çokluğu sebebiyle Kastamonu kültür hayatıyla eskisi kadar ilgilenememiş, İstanbul'da şirketlerinin işlerini takip etmiştir.

Şimdiye kadar Kastamonu tarihine ilişkin çeşitli ve teferruatlı çalışmalar, gerek akademik camiada, gerekse bu işe meraklı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların özellikle son yıllarda arttığı bir vakıadır. Kastamonu kent tarihine ilişkin yeni belgeler buldukça ve yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılan yeni obje ve yerleşim kültürleri de bu tarih yazımını devam ettirecektir. Türkiye'de özellikle kent tarihi çalışmaları son yıllarda hızlı bir artış göstermiş ve her kent gibi Kastamonu tarihi üzerine de bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminde geniş ve kapsamlı bir Kastamonu tarihini yazmayı başaran ve kendisi de Kastamonulu olan Talat Mümtaz (Yaman) üzerinde durulmaya değer bir şahsiyettir. Onun, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında Kastamonu'da çıkan Doğruluk Gazetesinde, Kastamonu tarihine ilişkin yazı dizisi, kent tarihi yazımı için incelenmesi gereken mühim bir çalışmadır. Yine onun Paflagonya adlı eseri de bu alanda kaleme alınmış en önemli çalışmalardan birisi olup başucu kaynağıdır.

Bu çalışmada Talat Mümtaz ve 23 Teşrin-i Evvel 1930 ve 22 Kanun-ı Evvel 1930 tarihleri arasında Kastamonu'da çıkan Doğruluk Gazetesindeki yazı dizisi ele alınmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Talat Mümtaz, Kastamonu, Kent Tarihi, Doğruluk Gazetesi.

Talat Mümtaz (Yaman) and His Articles in Doğruluk (Accuracy) Newspaper About Kastamonu History (23 October-22 December 1930)

Abstract

Talat Mumtaz, who was born in Kastamonu, worked as a primary and high school teacher for a while. After having been in charge of National Education Directorate and Kastamonu Abdurrahmanpaşa High School Directorate in various cities of the country, he left the civil service and got a commercial life. He has shown superior success in commercial life as well as in civil service. He has established many companies and managed his administration.

Talat Mumtaz was a very good folklore compiler and researcher during the period of Folklore Society and People's House. He has done many works related to Kastamonu history and Turkish culture. Because of the commencement of his trade and overwork he could not remain interested in cultural life as old times, instead he followed the works of his companies in Istanbul.

Until now, various and detailed studies on the history of Kastamonu have been made both in the academic area and by interested researchers. It is a fact that these studies have increased in number especially in recent years. The new objects and settlement cultures that are revealed as a result of archaeological excavations as well as new documents about the city history of Kastamonu will continue to write this history. Urban history studies especially in Turkey have shown a rapid increase in recent years and scientific studies have been done on the history of Kastamonu like every city. In this context, Talat Mumtaz (Yaman) who succeeded in writing a broad and comprehensive history of Kastamonu in the Republican period and who was himself a worthy personality. His writings on the history of Kastamonu in the newspaper of Doğruluk, especially in the first years of the Republic, in Kastamonu, are an important work that should be examined for the writing of urban history. Also his work Paflagonya is one of the most important studies taken in this area and it is the source of the bedside.

In this study, Talat Mumtaz and the letter series in the newspaper of Doğruluk published in Kastamonu between October 23, 1930 and December 22, 1930 will be handled and evaluated.

Key Words: Talat Mumtaz, Kastamonu, Urban History, Doğruluk Newspaper.

GİRİŞ

Kastamonu, Kuzeybatı Anadolu’da, Antik dönemde “Paphlagonia” adıyla anılan bölgede yer almaktadır (Eyüpgiller, Topçubaşı, 2008: 1). Yani; Kastamonu şehri; Neolitik dönemden günümüze kadar farklı medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapmış, Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasıyla birlikte bir kültür ve inanç merkezi olmuş, zengin tarihi geçmişi olan bir şehirdir. Tarihi dokusu içerisinde, kendisini korumayı başarabilmiş olan manevi atmosferi olan bir ilimizdir (İbret vd., 2015: 239).

Kastamonu, muhtemelen 1075’lerden itibaren Çankırı-Kastamonu ve Sinop’un Bizanslılardan alınmasıyla başlayan tarihî süreçte, Selçukluların “Uç Beylerbeyi” konumunda bulunan Çobanoğulları’nın merkezi, Candaroğulları’nın payitahtı ve Osmanlıların büyük eyalet birimlerinden biri olması hasebiyle, Türk Tarihi’ndeki mümtaz ve önemli yerini uzun asırlar boyunca korumuş ve sürdürmüştür (Çelebi, 2014: 106).

Kastamonu isminin nereden geldiğiyle ilgili pek çok bilgi ve rivayet bulunmakla birlikte “Kastamonu” adının, bölgenin ilk oturanlarından olan Gasgalar’a ait ve bölgede var olduğunu söyleyen “Tumanna” şehrine dayandırılması, daha mantıklı ve inandırıcı gelmektedir. Arap coğrafyacıları eserlerinde şehri, Kastamuni, Tamuni olarak adlandırmışlardır. Batılılar ise şehre Constamness, Casstimana ve Kastamboli şeklinde isimler vermişlerdir. Osmanlı eserlerinde Kastamoni ismi kullanılmıştır.

Eski çağlarda Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar ve Persler gibi değişik güçlerin elinde bulunmuş olan Kastamonu, M.S 330’lu yıllara kadar Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Daha sonra Roma (Bizans) İmparatorluğu’nun egemenliği altına girmiş, M.S 626’da ise bir süreliğine Sasaniler’in hâkimiyetinde kalmıştır (İbret vd., 2015: 245).

Kastamonu ve çevresinde Türk kültürünün her alanı ile ilgili örnekler bulmak mümkündür. Çünkü burada, Selçuklu ve Beylikler devrinde sağlam bir Türk kültürü vücut bulmuştur. Bunda Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) ve Miryokefelon (Myriocephalon) Zaferi (1176) sonrasında Kastamonu’nun yoğun bir biçimde Oğuz iskânına maruz kalmış olmasının büyük payı olmuştur. Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminin sonlarında bölgenin Türklere meskûn bir “Uc” sahası ve Selçuklu eyalet merkezi olduğu görülmektedir. 13. yüzyıl başlarında Selçuklulara tabi “Melik’ül-Ümera” (Beylerbeyi) Hüsameddin Çoban Bey yönetiminde Kastamonu’da Çobanoğulları Beyliği teşekkül etmiş ve Bizans’a karşı başarılar kazanılmıştır. 13. yüzyıl ortasında Anadolu’da Moğol İstilasını yüzünden birçok Türk boyu, Ilgaz Dağları’nın kuzeyine yani Kastamonu’ya sığınmıştır. 1260’lı yıllarda İbn Sa’îd bu kenti “Türkmenlerin Başkenti” olarak zikretmiştir. Yine onun kaydına göre bu tarihlerde Moğol zulmünden kaçan 100 bin çadır konar-göçer Türkmen halkı Kastamonu bölgesine gelmiştir. Bu şekilde 24 Oğuz boyunun neredeyse tamamı Kastamonu bölgesine sığınmıştır. Çobanoğullarının halefi olan

Candaroğulları Beyliği döneminde de Kastamonu’da Türk yerleşmesi devam etmiştir. Uzun yıllar Selçukluların Kuzey Anadolu’daki askeri-siyasi üssü olarak öne çıkan bu şehir, Anadolu’nun büyük vilayetleri arasına girmiştir. İbn Battuta ve El-Ömeri, Kastamonu’nun bu sosyal iktisadi gücünü dile getirmiştir (Yakupoglu, 2008: 161-162).

El Ömeri’nin Mesalikü’l-Ebsâr isimli eserine göre, Kastamonu Memleketi şöyle ifade edilir: Burası Süleyman Paşa’nın memleketidir. Fakat oğlu İbrahim Şah, babasının sağlığında Sinop sahibi idi. Sonra kendisiyle babası arasında burada bizce zikredilişine lüzum görülmeyen bir takım işler zuhur etti. Neticede Sinop elinde kalmakla beraber babasının mülküne de malik oldu. Sinop’a kendi tarafından bir vali gönderildi. Bu memleket T(D)oğancık İli ile ona komşu olan yerin kuzeyindedir ve Cengiz Hân Ailesi İli’ne sınır olan Bolu İli’nin güneyindedir. Burası doğuda bulunan on iki memlekettten birincisidir. Sinop’tan denize açılmak isteyenler Suğdak’a gelirler çünkü buraya en yakın bu şehirdir. İlin hükümet merkezi Kastamonu’dur. Askeri, 25.000 atlıdan ibarettir. Atların cinsleri burada kıymetlidir. Burada iyi katırlar, doğanlar, şahinler vardır. Bunların güzellikleri emsalsizdir. Deveye gelince burada deve bulunmaz. Çünkü burası devenin yaşayacağı yer değildir. Buranın dağları sarp kayalık, dik yalçındır. Bu memlekettten Padişahımıza gelen elçilerin ardı arkası kesilmez. Buranın kralı, Melik Nasır ed-Devle’nin himayesi altındadır (Yücel, 1991: 196-197).

Osmanlı Devleti, 1460 yılında, Fatih Sultan Mehmet döneminde, Sinop’la birlikte Kastamonu şehrini ele geçirmiştir. Candaroğulları Beyliği’ne dair topraklar, bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti’nin sınırlarına dâhil edilmiştir. Kastamonu bu tarihten itibaren ilim ve kültür merkezi olmuştur. Birçok bilim adamı yetişmiştir (Küçük, 2014: 14).

Savaş sırasında bazı askeri ve siyasi sebeplerden dolayı, Osmanlı ordusu dağılmayarak, sınıra uygun yerlerde kışı geçiriyordu. Bunun nedeni kış şartları üç-dört ay civarı sürdüğünden, askerlerin yerleşim merkezlerinde konaklama ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının oldukça ciddi bir organizasyon olmasındandır. Osmanlı Devleti, özellikle 1584 yılındaki Kırım seferinde, Kastamonu’yu kışlak olarak kullanmıştır (Ertaş, 2015: 138-139).

Osmanlı Devleti’nin gerilemesiyle birlikte iç ve dış şartlar Kastamonu’yu etkilemiş; 19. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik ve ticari yönden sarsıntı geçirmiş, bu sarsıntı Cumhuriyet Dönemi’nde artarak devam etmiş, nüfus kaybına uğramıştır. 1965’den itibaren nüfusta kısmen bir toparlanma olmuş ise de bir daha eski gücüne ulaşamamıştır (Şahin, 2009: 8).

Özellikle Çanakkale ve Kurtuluş Savaşlarında en fazla şehit veren iller arasında yer almaktadır. Bu yüzden “Şehitler Diyarı” olarak da bilinir. Milli Mücadele yıllarında Ankara’ya erzak, cephane ve asker akışıyla büyük yarar sağlamıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün 23-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında Kastamonu’yu ziyaret etmiştir. Cumhuriyete giden yolda verilen başarılı

mücadeleyi, medeni olmanın gerekliliğini, yapılan inkılâp hareketlerinin gerekçelerini ve kıyafet-inkılabının önemi ile ilgili görüşlerini burada ifade etmiştir (Küçük, 2014: 15).

TALAT MÜMTAZ YAMAN KİMDİR?

1904 yılında Kastamonu’da doğan Talat Mümtaz’ın Babası Ali Bey, annesi ise Emine Hanım’dır.

İlk ve orta öğrenimini Kastamonu’da yapan Talat Mümtaz (Tan ve Tan, 2004: 86), Kastamonu Öğretmen Okulu’nu bitirmiş, ilk vazifesi olarak Daday’da bir ilkokula öğretmen atanmış, sonra Kastamonu’ya tayin edilmiştir (Yeni Kastamonu. com, 20 Şubat Pazartesi, Yıl: 13, S. 4963). Bu dönemde Doğruluk Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğü’ne getirilmiştir. Aynı zamanda Vakit Gazetesinin Kastamonu muhabirliği de yapan Talat Mümtaz, gazetenin idaresini aldıktan sonra Açığsöz Gazetesiyle mücadeleye girişmiştir. Bu dönemde, memur olduğu halde politik yazılar yazması tenkitlere sebep olunca, Doğruluk Gazetesi, 6 Kasım 1930 tarihli 18. sayısında “Muallim Talat Mümtaz Bey’in gazetemiz yazıları ile alakası olduğu zehabının bazı taraflarca mevcut olduğunu görüyoruz. Talat Mümtaz Bey’in gazetemizdeki Kastamonu tarihine ait ilmi surette yazmış olduğu yazılardan başka, diğer yazılarla alakası olmadığını tavzih ederiz” diyerek Talat Mümtaz’ı ithamlardan kurtarmak istemiştir.

Buna rağmen, zeki, ateşli ve kalemi kuvvetli CHP taraftarı bir genç olan Talat Mümtaz, Doğruluk’taki imzasız yazılarına devam ettiği gibi, “Kastamonu Tarihindeki Yapraklar”, “Kastamonu Ahval-i Tarihiyesi”, gibi araştırma yazılarını da yayınlamıştır (Demircioğlu, 1973: 93-94).

Talat Mümtaz Yaman ayrıca, Milli Mücadeleden kapanışına kadar geçen zaman içinde, Kuvayı Milliye’nin ilk çıkışından İstiklal Harbinin sonuna kadar sinesinde topladığı çok kıymetli ve çok bilgili yazarlar sayesinde Şimali Anadolu’nun bir fikir ve inkılap kaynağı olan Açığsöz Gazetesinde de yazılar yazmıştır (Demircioğlu, 1973: 91).

Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nde tamamlayan Talat Mümtaz, Kastamonu Sanat Okulu’na Tarih Öğretmeni olarak atanmıştır. Talat Mümtaz, daha sonra Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü’ne tayin edilmiş, oradan da Hatay Milli Eğitim Müdürlüğüne atanmış, ardından Zonguldak Milli Eğitim Müdürlüğü yapmıştır.

Talat Mümtaz, Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği ilk kadın beden eğitimi öğretmenlerinden olan Emine Hanım’la hayatını birleştirmiştir (Yeni Kastamonu. com, 20 Şubat Pazartesi, Yıl: 13, S. 4963).

Yurdun dört bir yanında görev yaptıktan sonra Kastamonu’ya dönmüş ve Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesi Müdürlüğü’ne tayin edilmiştir (Tan ve Tan, 2004: 86). 1950 seçimleri propaganda çalışmaları sırasında, konuşma yapmak amacıyla Kastamonu’ya gelen Başbakan Şemsettin Günaltay’ı karşılamak üzere,

Kastamonu Valisinin emri ile öğrencilerle Olukbaşı’na çıkmıştır. Ancak seçimler sonucu CHP iktidarı kaybedince, Milli Eğitim Müdürü tarafından görevden alınıp Afyon Lisesi Tarih öğretmenliğine tayin edilmiştir. Görevine gitmeyen Talat Mümtaz, emekliliğini istemiştir (Yeni Kastamonu. com, 20 Şubat Pazartesi, Yıl: 13, S. 4963).

Emeklilik sonrası ticari hayata atılan Talat Mümtaz, ticari hayatında da memuriyette olduğu gibi üstün başarı göstermiş; birçok şirket kurmuş, yöneticiliğini yürütmüştür (Tan ve Tan, 2004: 86). Kamu hizmeti ile geçen onca yılın ardından başlayan ve başarılı bir şekilde süren ticari hayatı onun, girdiği her alanda başarıya ulaşabilecek bir kabiliyetinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Ticarete başlaması da ilginçtir. Oğlu Yavuz Yaman’ın anlatımıyla ticarete girişinin öyküsü şöyledir:

“Bir gün kulağına Vehbi Koç’un Kastamonu’da bayi aradığı geliyor. Ford bayisi. Müracat ediyor, gidiyor Ankara’ya görüşme yapıyor. Vehbi Koç ile yaptığı görüşmede Koç’un “Sen ne iş görüyorsun” sorusuna verilen “Emekli öğretmenim” cevabı doğal olarak Vehbi Bey için yeterli olmuyor. Babam çocuk yaşlarda babasının yanında ticaret yaparken yaşadığı anıları anlattığında Vehbi Bey Ford Bayiliğini Talat Mümtaz Yaman’a veriyor. Sene 1951, o sene 30 tane Ford otomobil satıyor babam. Bir senede 30 tane. Bu görülmüş bir şey değil. Vehbi Koç çok beğeniyor. Kastamonu’da çalışıyor böylece 5-6 sene Vehbi Koç’un bayi olarak. Sonra Vehbi Bey ne satıyorsa onun bayiliğini biz yaptık Kastamonu’da. Mesela Kastamonu’ya ilk buzdolabını biz getirdik. İlk traktörü biz getirdik sattık. Böylece, Yaman Ticaret Evi doğuyor. 1958’de İstanbul’a gelip ithalat işine girmeye karar veriyor. Kastamonu’daki işin başına beni geçirip, kardeşimle birlikte İstanbul’a gidiyor ve yedek parça ithalatına başlıyor. Son derece de başarılı oluyor.” (Yeni Kastamonu. com, 20 Şubat Pazartesi, Yıl: 13, S. 4963).

Talat Mümtaz Yaman, Halk Bilgisi Derneği ve Halkevleri Dönemlerinde çok iyi bir folklor derlemeci ve araştırmacısıydı. Sepetçioğlu Zeybeğini en iyi oynayanlardan biriydi(Tan, 1975: 64). Ticari hayata atıldıktan sonra işlerinin çokluğu sebebiyle Kastamonu kültür hayatıyla eskisi kadar ilgilenememiş, İstanbul’ da şirketlerinin işlerini takip etmiştir (Işık, 2007: 3808).

Talat Mümtaz, 26 Nisan 1975 tarihinde Abdurrahman Paşa Lisesi’nin düzenlediği mezunlar gününde kalp krizi geçirerek vefat etmiştir (Milliyet, 28. 4. 1975: 5).

Türk kültürüyle ilgili belli başlı kitap ve makaleleri şunlardır:

Kitaplar:

Kastamonu Halk İnanmaları, Bürhanettin Basımevi, İstanbul, 1934, 64 sayfa.

Kastamonulu Âşık Kemali¹, Vilayet Basımevi, Kastamonu, 1935, 62 sayfa.

Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)², Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul, 1935, 172 sayfa.

Kastamonu’da Toplanmış Maniler, İl Basımevi, Kastamonu, 1936, 98 sayfa.

Cihannüma’nın İlaveli Bir Nüshası, Nadir Kitap, Ankara, 1940, 28 sayfa.

Makaleleri:

“Sepetçioğlu Raksı Nasıl Oynanır?”, Hilal-i Ahmer Gazetesi, 01.06.1923.

“Anadolu Raksları”, Milli Mecmua, C. 10, S. 111, 6/1928, 1791-1792.

“Kastamonu’da Çocuklara ve Çocukluğa Müteallik Adet ve İtikatlar”, Halk Bilgisi Haberleri, I. Yıl, S. 2/1930, 51-53.

“Kastamonu’da Keklik, Katır, Yemişen Ağacına Dair Halk İtikatları”, Halk Bilgisi Haberleri, I. Yıl, S. 8/1930, 161.

“Kastamonu Adetleri”, Halk Bilgisi Haberleri, II. Yıl, S. 11/1930, 9-11.

“Kastamonu Çocuk Oyunlarında Sayılar”, Halk Bilgisi Haberleri, Halk Bilgisi Haberleri, II. Yıl, S. 5/1931, 157-160.

“Kastamonu Köylerinde Kullanılan Eve, Tarlaya, Eşyaya Ait Sözler”, Halk Bilgisi Haberleri, II. Yıl, S. 21-22, 4-51, 1933, 185-188.

“Kastamonu’da Halk İnanmaları”, Halk Bilgisi Haberleri, III. Yıl, S. 34, 3/1934, 283-289; IV. Yıl, S. 45, 2/1935, 200-202.

“Kutşeyh”, Halk Bilgisi Haberleri, IV. Yıl, S. 39, 8/1934, 56-57.

¹ Âşık Kemâlî hakkında en geniş bilgi veren ve en çok şiiri barındıran bu kitap Talât Mümtaz Yaman tarafından 1935 yılında yazılmıştır. Bu kitapta; 10 divan, 18 gazel, 14 kalenderî, 16 semai, 14 koşma, 1 satranc, 3 medhiye, 2 münacaat, 1 şarkı ve 1 tarih düşürmesi bulunmaktadır (Tan, 2015: 54). Talat Mümtaz, Şairin 82 parça şiirinin 78 tanesini, kendi el yazısı ile yazmış olduğu küçük bir mecmua halinde Âşık Kemali’nin oğlu Hasan’dan almıştır. 4 tanesini de başka cönklerden (eskiden, saz ozanlarının şiirlerini topladığı, kimi zaman başka saz ozanlarının şiirlerine de yer verdiği, eni boyuna göre uzun olan ve uzunlamasına açılan, deri kaplı şiir defteri) bulmuştur. Fakat Divanın tamamını ele geçirmesi mümkün olmamıştır. Oğlu, kendi el yazısı ile yazmış olduğu divanını bir gece gavur mahallesinde bir mey ve muhabbet meclisinde, Âşık Kemali’nin kaybettiğini söylemiştir (Yaman, 1935: 5-6)

² Kastamonu Tarihi ile ilgili yazılmış ilk ve en önemli eserlerden biridir. Talat Mümtaz bu eseri yazarken tetkik edilmesi gereken bütün vesikaları araştırmış, bütün Kastamonu’yu karış karış dolaşarak Kastamonu tarihini aydınlatmaya yarayacak en küçük eserler üzerinde bile saatlerce durmuş, vasıflarını tespit etmiş ve fotoğraflarını kendisi çekmiştir. Ayrıca, şimdiye kadar Kastamonu hakkında gerek Doğu ve gerekse Batı dilleri ile yazılmış eserlerin hemen pek çoğunu gözden geçirmiştir. Bundan başka Kastamonu tarihi ile ilgili olan kısımların hiç birisini kaçırmamış ve bu suretle kitabın noksan kalmamasını temine çalışmıştır. Talat Mümtaz bu eserinde, Kastamonu’nun ilk sakinlerinden itibaren, Osmanlıların eline geçmesine kadar olan vakaları yazmıştır (Yaman, 1935)

“Etnoğrafya Tetkikleri”, *Varlık*, C. 6, S. 127, 10/1938, 100-101.

“Osmanlıların Son İki Serpuşu Şubara ve Fes Hakkında”, *Varlık*, C. 7, S. 140, 5/1939, 264-273.

“Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, *Karacadağ*, C. 5, S. 53, 9/1942, 667-672; C. 5, S. 54-55, 10-11/1942, 691-696; C. 5, S. 56-57, 12-1/1942-1943, 707-712; C. 6, S. 58-59, 2-3/1943, 727-728; C. 6, S. 60-61, 4-5/1943, 739-744 (Tan ve Tan, 2004: 86-87).

Talat Mümtaz’ın ayrıca, *Açıksöz*’de 1919-1922 yılları arasında 12 yazısı ve bir şiiri yayınlanmıştır. Özellikle Kastamonu henüz Kuva-yı Milliye’ye katılmadan önce yazdığı “Anadolu’nun İstanbul’a Hitabı” başlıklı yazısı ses getirmiş ve İstanbul gazetelerinde yer bulmuştur (*Açıksöz*, 2016: 54). Yine, Talat Mümtaz Yaman’ın, 1940’ta yayımlanan “Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi” isimli bir kitabı (Akyıldız, 2006: 509), 1940’ta, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*’nde yayınlanan, “Mütesellimlik Müessesesine Dair” isimli bir makalesi (Özkaya, 2006: 204) ve 1938’de “200 Sene Evvel Konya, Uluslu İbrahim Hamdi Efendi’ye Göre” isimli bir yazısı (Ak, 2006: 316) mevcuttur.

TALAT MÜMTAZ’IN KALEMİNDEN KASTAMONU TARİHİ

“Arato, Amut, Ergunt, Erbahı İraht, Erbut, Tebart, Havbut, Kart, Lisit, Mazt, Maşorat, Hant hükümet isimleri olup, nihayetinde görülen (T)’ler Hata dilinde nispet edatı ve isimlerin de Turani oldukları meydandadır.

Bu hükümetlerin 12.’sinden olan “Hant”, Kastamonu vilayeti ve havalisi olup (Mekin) manasına olan (Anay) kelimenin mensubudur. Badehu daha tahfif olunarak “Hant” denmiştir.

Garp asar-ı atika mütehasıslarının Ankara, Konya, Halep vilayetlerinde icra ettikleri hafriyat ve tetkikat ile şark müverrihlerinin verdikleri malumat ve biraz evvel Anadolu Hakanı olarak zikredilen esamiden anlaşıldığına göre Turaniler, bütün Asya’ya tedrici ve fatihi bir surette hicretten 4000 sene evvel intişar etmişlerdir. Bu surette küçük Asya’ya gelen Turanilerle Hatayilerden, Kotay (Hitit) oymakları, Irak’tan Akdeniz’e kadar yayılıp Kızılırmak havzasında Tugayitler ve bunlara muavin olarak oymaklar meskûn olmuşlardı. Binâenaleyh bu kıta (Tugayit, Tûhayit) demekle meşhur olmuştur.

Yukarıdan beri naklede gelmekte olduğumuz vekâyi de bize göstermiştir ki, Anadolu kıtası ve dolayısıyla Kastamonu, kurun-u ulâdan beri Türklerin ana yurdu olarak kalmıştır. Evvelce isimleri geçen Romalıların Anadolu’ya gelmeleri bu şekilde olmuştur: Kumlar, Arilerden Rum bin Neyti evladı olup, Yunaniler ile karabet-i irkiyyeleri vardır. Pek çok vekâyi-i tarihiyeden dolayı Rumlar kurun-u ulâda Hititlerin taht-ı hâkimiyetinde bulunan Anadolu’ya iktidar-ı müstemem şeklinde hicret ederek Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde meskûn olmuşlardır. Bu hicret, münhasıran Roma devletinin nüfuzunu Anadolu kıtası üzerinde tesis etmiş

olmakla, Hitit ve İran devletlerinin zaafa mübeddel olduğu esnada kıta-i mezkûrenin iç taraflarına doğru intişar etmişlerdir.

Anadolu’da uzun müddet hüküm süren Hititlerin inkırazına müteakip, kendi taht-ı hâkimiyetlerinde bulunan bazı milletler, müstakil bir idare şeklini kabul etmişler, bu surette Anadolu’nun birçok yerinde bu kabil tecemmül meydana çıkmaya başlamışlardır.

Ankara ve havalisinde Galatya, bugün İzmit, Ödemiş, Bilecik, Bursa vilayetlerini ihtiva eden Lidya, Adana havalisinde Klikya, Kastamonu havalisinde Paflagonya bu cümledendir.

Paflagonya, şarken (Halis-Kızılırmak), garben (Partanus-Sakarya) nehirleri, cenuben (Firiçya) ve (Balatı) memleketlerine mahdut idi. Yani, şimdiki Kastamonu Sinop, Çankırı vilayetleriyle Samsun, Bolu, Zonguldak vilayetlerinin bir kısmını ihtiva eder. Paflagonyalıların menşei hakkında kudemayı müellifin müttetik değildiler. Bunlar daha (Truva) harbinde buraya yerleşmişler, Kapadokya lisanına tekellüm etmişlerdir. Bunlara, (Amastri-Amasra) civarında sakin olan (Hent) kavmi ile karabet-i nisbiyeleri mevcut ve Binâenaleyh (Sit) neslinden mahdut nazari ile bakılabilir. Malum olduğu üzere (Sit)’ler Truva’nın sükûnu müteakip Adriyatik Körfezi sahillerine gitmişler ve (Veneti)’lerin cetlerini teşkil etmişlerdir. Bununla beraber bu kavmin (Sam) nesli olduğunu hiç kimse söylememiştir. Mahaza bunların Halis nehrinin garp tarafında oturan bütün kavimler gibi Trakyalı bir nesilden oldukları iddia olunmaktadır.

Ezmine-i kadimede (Paflagonya)’lılara en kaba adamlar nazarıyla bakılır. Ve umum akvamın en arsız ve şayan- ı nefret olanı addedildiğini küçük Asya müellifi (Şarl Teksy) yazmaktadır. Bununla beraber garp tarihçilerinden (Hummer), bunları (Briyam)’ın imdadına gelen akvam meyanında zikrediyor. Daha o vakitler (Paflogani) cinsinin iyiliği iştihar etmişti. Pafloganyalılar, Mısırlı bir ırk olarak buraya ismi verilen (Paflagon)’un pederi ve bu kıtada ilk defa olarak Tavattun (Phinee) tarafından getirildiklerini iddia ederlermiş. Küçük Asya müellifi, Paflagonyalıların başlıca şehirlerini şunlar olarak zikrediyor: Merkez-i hükümet, bugün Bartın’a tabi bir nahiye merkezi olan (Amasra, Amastra), Sinop (Teiyum), Taşköprü (Pompeipolis, Yermanikapolis), Zafranbolu, Osmancık...

Paflagonya pek dar hudutlar içinde kapalı olmak itibariyle memleketin tarihinde mühim bir mevki-i itirazına müsait değildir. İbtidari büyük devletler, müttetik ve dost gözükererek dâhilde nüfuzlarını yürüten yerli ümera ile idare edildi. Bunlar (Pıryam)’ın yardımına da bu suretle gelmişlerdi.

Paflagonya bu şekilde idare olunup giderken birçok istilalara maruz kaldı. Asuri devletlerinin hayatına nihayet veren İraniler Anadolu’yu da baştanbaşa istila ettiler. Serhas’ın ordusu Halis nehrinin geçerek Firiçya’ya girdi. Ve taa garpta bulunan Yunanlıların (İyonya) müstemlekeleri ile çarpıştılar (Talat Mümtaz, 23 Teşrin-i Evvel 1930: 2).”

İlk Çağlardan itibaren Anadolu tarihini genel hatlarıyla kaleme alan Talat Mümtaz, Kastamonu tarihini işlerken ilk olarak burada kurulmuş müstakil hükümetlerin isimlerinin etimolojik manalarını irdeleyerek bunların Turânî (Türk) oldukları sonucuna varmıştır. Talat Mümtaz, bu idarelerinin isimlerinin sonunda bulunan (T)’lerin Hata dilinde nispet edatı halinde bulunduğunu ve bu durumun Turanilere özgü olduğunu belirtmiştir. Yazar ayrıca, son idari oluşum olan Hant hükümetinin Kastamonu ve havalisinde teşkilatlandığını ve bu ismin Mekin ve Anay kelimelerine mensup olduğunu, daha sonra bu kelimenin yumuşayarak Hant şekline dönüştüğünü ifade etmiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde, Turânîlerin (Türkler) hicretten 4000 yıl önce askeri mücadeleler sonucunda bütün Asya’ya yayıldıklarının ve bu şekilde Anadolu’ya gelen Turânîlerle Hatayilerin, Kotay (Hitit) oymaklarının Irak’tan Akdeniz’e kadar dağıldıklarının ve Kızılırmak havzasında Tugayitlerle birlikte yaşadıklarının tespit edildiğini yazan Talat Mümtaz bundan dolayı adı geçen yere Tugayit veya Tuhayit dendiğini ifade etmiştir. Bu olayların Anadolu ve dolayısıyla Kastamonu’nun İlkçağlardan beri Türk yurdu olduğunu gösterdiğini ve yine bu şekilde kaldığını ifade eden yazar, Rumların, Rum bin Neyti’nin evladı olduğunu ve bunların Yunanlılarla akrabalık bağları bulunduğunu da belirtmiştir. Talat Mümtaz ayrıca, Rumların, İlkçağlardan beri Hititlerin izniyle Anadolu’ya göç ettiklerini ve Akdeniz ile Karadeniz sahillerine yerleştiklerini, Hitit ve İran Devletlerinin zayıflamasıyla da Roma Devleti’nin nüfuzunu Anadolu’nun iç kısımlarına doğru genişlettiğini de ifade etmiştir.

Anadolu’da uzun süre hâkimiyet kuran Hititlerin çöküşüyle birlikte kendilerine bağlı bulunan bazı milletlerin buldukları yerlerde Galatya, Lidya, Kilikya ve Paflagonya gibi müstakil devletçikler kurduklarını ifade eden Talat Mümtaz, Paflagonya’nın doğudan Kızılırmak, batıdan Sakarya nehirleri ile güneyden Friçya ve Balatı memleketleriyle çevrili olduğunu, dolayısıyla, o zamanki Kastamonu’nun şimdiki Sinop, Çankırı, Samsun, Bolu ve Zonguldak vilayetlerinin bir kısmını kapsadığını yazmıştır. Paflagonyalıların etnik kökeni hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte bunların Truva savaşından sonra Kastamonu’ya yerleştikleri ve Kapadokya dilini geliştirerek bunu kullandıkları anlaşıldığını bildiren, bununla birlikte Paflagonyalıların Amasra (Amastris) civârında sakin bulunan Hent kavmiyle akrabalık bağları bulunduğunu ve bundan dolayı Sit neslinden geldiği görüşünü kabul eden Talat Mümtaz, Truva savaşından sonra Adriyatik sahillerine giden Sit’lerin Veneti’lerin atalarını oluşturduklarını ve bu kavmin (Sit) Sam neslinden geldiğini şimdiye kadar hiç kimsenin yazmadığını belirten Talat Mümtaz, Kızılırmak (Halis) Nehri’nin batısında bulunan diğer bütün kavimler gibi Paflagonyalıların da Trakyalı bir nesilden olduklarını ifade etmiştir.

Küçük Asya müellifi Şarl Teksye, Paflagonyalıların kaba insanlar olduklarını ve Anadolu’daki diğer kavimlerin bunlardan nefret ettiklerini yazmış, Hummer de Paflagonyalıları Briyam’ın yardımına koşan kavim olarak zikretmiştir. Paflagonyalılar ise kendilerinin Anadolu ve dolayısıyla Kastamonu’ya Paflagon’un

babası Phinee zamanında Mısırlı bir ırk olarak geldiklerini iddia etmişlerdir. Şarl Teksyne da Paflagonyalıların belli başlı şehirleri olarak; Amasra (Amastris), Sinop (Teiyum), Taşköprü (Pompeipolis, Yermanikapolis), Zafranbolu, Osmancık’ı zikretmiştir.

Paflagonya’nın sınırlarının dar olması sebebiyle dışarıya kapalı bir durum arz ettiğini ve tarihte önemli bir rol oynamadığından bahseden Talat Mümtaz, bu idarenin diğer büyük devletlere dost ve müttefik görüldüğünü, ayrıca iç işlerini yerli emirlerle birlikte yerine getirdiklerini yazmıştır.

“Bu şekilde idare edilen Paflagonya, tarihi süreçte birçok yıkıma maruz kalmış ve İranilerin Asur Devleti’ni yok etmesiyle Anadolu bütünüyle işgal edilmiştir.

Bu esnada Paflagonyalılar, İranlılarla hoş geçinmişler hatta İran hükümdarı Serhesle ittifak ederek onun ordusuna asakir-i muavine vermişlerdir.

Paflangonya, İran istilasından sonra birde Yunan istilasına maruz kalmıştır. Hududunu Anadolu sevhiline kadar uzatan İran devletinin vaziyetini, kendi vaziyeti için iyi bulmayan Makedonyalı meşhur İskender, topladığı büyük bir ordu ile İran’a harp ilan etmiş ve bilahare İran ordusunu mağlup ederek Anadolu’dan çıkarmış ve istila ettiği yerleri memalik-i mazbutası idadına ithal eylemiştir. İskender birçok memalik zapt ettikten sonra Firiçya üzerine yürüyerek orayı da zapt etmiş ve Tordiyen (Gordiyon) üzerine giderek Tordiyen düğümünü çözmüştür. Ve Paflagonya ile Kapadokya’yı da zapt ve istila etmiştir. Paflagonya bir taraftan İranlıların, diğer taraftan Yunanlıların ve Makedonyalıların zapt ve istilalarına maruz kalmış ve en nihayet Milattan 323 sene evvel vefat eden İskender’in ölümü sayesinde biraz geniş nefes alabilmiş, teşekkül eden diğer tevaif-i mülük gibi Paflagonya da heyet-i mecmuası ile tam bir hükümet-i müstakil şekline ihtisap etmiştir.

Müstakil bir halde yaşamaya başlama bilmenin ahfadı olan Paflagonyalılar, bir hayli müddet istiklallerini muhafaza edebilirler. Lidya Devletinin teşkiline kadar Paflagonya, (Krezüs) hükümetlerinin şark hududunu teşkil ediyordu.

Tarih, Paflagonya hükümdarlarının en meşhurlarından bir kaçını tespit etmiştir. Bundan kablel-milat 179 sene evvel icray-ı hükümet eden (Murzis) ile kablel-milat 131 tarihlerinde hükümdar olan I. Pilman ve milattan 121 sene evvel ölen II. Pilman bilhassa zikredilmektedir.

II. Pilman’ın zaman-ı hükümetinde Pont hükümdarı V. Mihirdat’ın oğlu (Fernağ) (Hicretten 808 sene evvel) Çanakkale Boğazını elde edip Trakya’ya doğru icra-i nüfuz etmiş, (kablel-hicre 753) Galatyalılar-Ankaralıları (Paflagonyalılar) garp ve şimalden Pon kıtasına hücum etmiştir. Fernağ’ın vefatı ile yerine geçen biraderi VI. Mihirdat’ı mağlup etmişlerdir.

Paflagonyalılar ile Pontuslular arasındaki bu husumet ve mücadeleler II. Pilman’ın vefatına kadar devam etti ve en nihayet Pilman, veziri idaresindeki Paflagonya memalikinı Pont kralı VII. Mihirdat’a terk etti ve o andan itibaren Paflagonya, Pont

hükümetine mülhak bir eyalet halinde idare edilmeye başlandı. O zaman Pont Hükümeti, garben şimdiki Samsun vilayetinin nısf-ı şarkiyyesinden itibaren, şimalen Karadeniz’den, şarken Kafkasya ve cenuben (Kapadokya) ile muhattı. Amise (Samsun) Trabzonta (Trabzon), Girosonda (Giresun), Üne (Ünye), Amase (Amasya) meşhur şehirlerindendi.

Mihirdat, bütün akvamı, hükümetine tabi kılarak fütuhatını Halis’in şarkına kadar götürmüş ve 36 sene hükümdarlık ettikten sonra 88 yaşında ölmüştür. Mihirdat ölmeden evvel kablel-milat 88. seneden itibaren Romalılarda harbe tutuşmuş ve birkaç defa harp etmiştir. Mihirdat’dan sonra gelen kral (Pompei), Pont devletini Halis’den Ermenistan’a kadar tavsî etmiş ve Bitini ile birleştirmiştir. Bilahare bu ülkeyi 11 hükümete taksim etmiş ve bu meyanda Paflagonya’dan birkaç nahiye de (Bilaumen)’in ahfadından olan krallara vermiştir. Bu esnada Paflagonya Bitini ile Pont arasında münazi bir yer hükmünde kalmıştı. Bitinya Hükümeti, şimdiki Bursa ve Ertuğrul vilayetleri ile İzmit Vilayetinden ve Bolu Vilayetinin kısımlı garbiyesinden müteşekkil idi. Şarken Paflagonya, cenuben Galatya ve Fragyâ ile garbî cenubi cihetinden Misya, garbî şimalî cihetinden Marmara ve şimalen Karadeniz’le muhat idi. Başlıca şehirleri; Bursa, İznik, İzmit (Nikometya), Ereğli (Herekliya) Kadıköy (Halkidonya) beldeleri idi.

Bilahare Paflagonya hudutları, imparator (Diyeklosiyen) ve (Konstantin) zamanlarında yeniden bir taksim ve tadile uğradı. Kıtanın garp kısmı Bitinya’ya ilhak edilerek, mütebakisiyle payitahtı Amasya olmak üzere (Elenepont) Vilayeti teşkil olundu.

Nihayet Bitini hükümdarlarından Nikomet, Mitirdat memalikinden bir kısmını zapt etti. Fakat bunun ölümüyle hükümetlerin hepsi Kont Vilayeti namı altından Romalılara geçti. “Ögüst”ün son kralları olan (Dejetar Filader)’in halefsiz vefatı üzerine bu vilayete Paflagonya’yı da ilave etti ve bu suretle Paflagonya kablel-milat 63 tarihinde tamamen Romalıların idaresine geçmiş oldu (Talat Mümtaz, 27 Teşrin-i Evvel 1930: 2).”

Talat Mümtaz, Paflagonyalıların bu dönemde İran hükümdarı Serhas ile iyi geçindiklerini hatta İranlılarla ittifak ederek yardımcı askeri kuvvet desteğinde bulduklarını belirtmiştir. Fakat daha sonra politikalar değişmiş ve Paflagonya İran istilasına maruz kalmıştır.

Paflagonya, İran işgalinin ardından Yunan istilasına da maruz kalmıştır. Daha sonra Büyük İskender İran ordusunu bozguna uğratarak Anadolu’dan çıkarmıştır. Ön Asya’daki fetihlerini aralıksız sürdüren İskender, Kapadokya ve Paflagonya’yı işgal edilmiştir. Bir taraftan İranlıların diğer taraftan ise Makedonyalılar ve Yunanlıların istilalarına maruz kalan Paflagonya, M.Ö. 323’de Büyük İskender’in ölümüyle biraz rahatlamış ve Anadolu’daki diğer çağdaşı devletçikler gibi kendi idaresini yeniden tesis etmiştir.

Bir müddet bağımsızlıklarını muhafaza eden Paflagonya hükümdarlarının en meşhurları; Murzis, I. Pilman ve II. Pilman olarak zikredilmiştir.

“II. Pilman zamanında, Pont (Pontus) hükümdarı Çanakkale Boğazını ele geçirmiş ve Trakya taraflarına doğru hâkimiyet alanını genişletmişti. Galatyalılar-Ankaralılar ve Paflagonyalılar batıdan ve kuzeyden Pont topraklarına saldırarak onları mağlup etmişlerdir.

Paflagonyalılar ve Pontuslular arasındaki bu husûmet ve mücadeleler devam etmiş ve sonunda Paflagonya, Pontus hükümetine bağlı bir eyalet halini almıştır. Bu dönemde Pont Devleti batıdan Samsun, kuzeyden Karadeniz, doğudan Kafkasya ve güneyden Kapadokya ile sınırlıydı. En önemli şehirleri ise Amise (Samsun), Trabzonta (Trabzon), Girosonda (Giresun), Üne (Ünye), Amese (Amasya) idi.

VII. Mihirdat, hâkimiyetini kendi coğrafyasında iyice pekiştirerek fetihlerini Kızılırmak (Halis) Nehri’nin doğusuna kadar genişletmiş, sonra Pont Devleti’nin başına geçen Kral Pompei de devletin sınırlarını doğuda Kızılırmak (Halis) Nehrinden Ermenistan sınırlarına kadar batıda ise Bitini Krallığı yani Bursa, Ertuğrul, İzmit, Bolu, Paflagonya’nın batısı, Galatya’nın güneyi, Frigya ile güneybatısında Misya, kuzeybatı yönünden Marmara Denizi ve kuzeyden Karadeniz kıyılarına kadar büyütmişti. Bu krallığın en önemli şehirleri arasında Bursa, İznik, İzmit (Nikometya), Ereğli (Herekliya) ve Kadıköy (halkidonya) gelmektedir. Pompei, ülkesini 11 idari bölgeye taksim etmiş ve Paflagonya’yı da birkaç nahiyeye (Bilaumen) ayırıp bunların idaresine kendi oğullarını getirmişti.

Paflagonya’nın sınırları Pont imparatorları Diyeklosiyen ve Kostantin zamanlarında yeniden düzenlenerek batı tarafları Bitinya’ya katılmış geri kalan kısmı ise Amasya merkez olmak üzere yeni teşkil edilen Elenepont vilayetine bağlanmıştır.

Bitini hükümdarlarından Nikomet, Pont ülkesinin bir kısmını ele geçirmiş, fakat Nikomet’in ölümünden sonra bağlı hükümetlerin hepsi Kont vilâyeti adı altında Romalılara geçmiştir. Sonunda M.Ö. 63 yılından itibaren Paflagonya tamamen Roma idaresine girmiştir.

Bir süre Roma idaresinde kalan Paflagonya, Anadolu’nun mühim bir kısmını Hunların istilalarından kurtaran Bizanslılar, bir müddet sonra da 578-572 senelerinde, şarktan Tatarların, cenubden İranlıların istilalarına maruz kaldılar. Rumlar, garp imparatorluğunu Cermen istilasını neticesi olarak istihaleye uğrayarak zeval bulduğu halde, kendilerinin önemli mevkileri sayesinde yaşayabiliyorlardı. Esasen Rum İmparatorluğunun Asya’da yegâne düşmanı İran devletiydi. İranlılar donanmaları bulunmadığı için imparatorluğun payitahtı olan İstanbul’u zapt edemiyorlar, bilakis Bizanslılar donanmaları sayesinde Anadolu’nun her noktasına asker gönderebiliyorlardı. Hatta İstanbul ile Kayseri arasında ateş muharebe hattı bile vardı. Bu hat, Kızılırmak, Sakarya, İzmit vadilerini takip ediyordu.

Bu suretle bir müddet mukavemet edildi. En nihayet İran hükümdarlarından (Hüsrev Pervez) büyük bir ordu ile Diyarbakır üzerinden Anadolu’ya girdi. Pon ve Kapadokya kıtalarını zapt ederek İstanbul’a doğru taarruz etti ve Kadıköy’e doğru geldi. Bu suretle Anadolu İranlıların eline geçmiş oldu(609). Bilahare Bizans imparatoru (Hreklıos) muntazam donanma ve ordular tertip etmiş ve Karadeniz havalisini baştanbaşa kat ederek İranlıları bozmuştur. II. Hüsrev’in kendi oğlu tarafından öldürülmesi ise istila olunan bütün yerleri Bizanslılara terke mecburiyeti husule getirmiştir(622). Bu mücadele Hz. Peygamberin veladetine tesadüf etmektedir.

Bizans İmparatorluğu ile İran Devleti yekdiğerine karşı giriştikleri uzun muharebeler dolayısıyla yorgun bulunuyorlardı. Her iki hükümet, hudutlarını birbirlerine karşı muhafazayı düşündükleri halde Araplara karşı lakayt davranmışlardı. Bilhassa Şam Hilafeti zamanında Rum imparatorluğu da birbirleriyle mücadeleye başladıkları için 687-708 devrelerinde Arap mücahitlerinden Abdümelikzade (Emir Müslim), Kapadokya kıtasını galibane zapt ediyor. Emir Müslim 705 senesinde Malatya, Kayseri’yi zapt ederek Şark Valisi oluyor. Ve sıra ile Anadolu’nun birçok kasabalarını muharebelerle zapt ederek Ankara’ya bile giriyor. Rumlar buna çok müteessir oluyor. Var kuvvetlerini sarf ederek asker topluyorlar. Emir Müslim’e hücum ediyorlar ve Emir Müslim’i Şam’dan istimdat talep etmeye mecbur ediyorlar (Talat Mümtaz, 6 Teşrin-i Sani 1930: 2).”

Bu nüshada, Paflagonya’nın Roma, Bizans, Tatar ve İranlıların istilalarına maruz kaldığını yazan Talat Mümtaz, özellikle İran istilası üzerinde durmuş, 609’da Anadolu’nun İranlıların eline geçtiğini, ancak Bizans İmparatorunun İranlıları yenilgiye uğrattığını ve 622 yılı itibariyle de Anadolu’nun Bizans’a terk edildiğini belirtmiştir.

Talat Mümtaz ayrıca, Emeviler devrinde Emir Müslim’in fetihlerinden de bahsederek, Kapadokya, Malatya, Kayseri ve Ankara’nın elde edildiğini, buna karşı Rumların bütün güçleriyle kendisine hücum ettiklerini de ilave etmiştir.

“Bizans İmparatorluğu Arapların tasallutundan kurtulduktan sonra 100 sene kadar serbest bir şekilde yaşayabildi. Fakat bu müddet zarfında da valilerden birçoğu İmparatorluğa isyan etmeye başladılar. Birçok dâhili harpler oluyordu.

Bu cidalden istifade, Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Han bin Mikail bin Selçuk’un ana bir kardeşi ve dedesi Sungur’un evladından İbrahim İnal denilmekle meşhur İbrahim Han, Rum beldelerine yürüdü. İbrahim Han Anadolu’ya ilk defa Diyarbakır üzerinden yürüdü ise de mukavemete maruz kaldı. Ve biraderinden aldığı bir kuvvetin muaveneti ile tekrar (1062)’de Malazgirt üzerinden yürüdü.

Mesalikü’l-Ebsar, İbrahim Han’ın iptida Erzincan taraflarını, badehu Sivas Vilayetini istila ettikten sonra Trabzon’a geçtiğini oralarda da istila ederek Sinop ve Kastamonu’ya hareket ettiğini yazmaktadır. Buna nazaran Pont Valisi (İsak

Komenüs) Sinop üzerinden müdafaa yaparak münhazim olmuş ve İbrahim Han İstanbul üzerine yürümüştür. Bilahare sulha razı olmuş ve işgal ettiği araziye tahliye etmiştir.

Daha sonraları biraderi (Tuğrul Han) Azerbaycan, Şirvan ümerasının itaatlerini temin ettikten sonra Erzurum tarafını istila etmiş ve 1070’de Diyarbakır ve Harput taraflarını alarak biraderi İbrahim Han’ın uhdesine vermiştir. Bilahare İbrahim Han biraderine isyan etmiş ve çıkan bir muharebede vefat etmiştir. Tuğrul Han bu defa yalnız kalmış ve kendisi 1062’de vefat ettiği için yerine biraderzadesi (Alparslan Han) hükümdar olmuştur. Alparslan mücadelesine devam etmiş ve Adana taraflarını işgal eylemiştir. Ayrıca (Mansur Han) ismindeki Anadolu hükümdarı da bilad-ı Rum’daki kargaşalıktan bil-istifade Kayseri ve Sivas içlerine kadar ilerlemiş (1062) ve karşısına çıkan Anadolu kumandanı Emanuel Komnenos ile yaptığı muharebede galip olarak Sivas, Elbistan, Kayseri, Konya cihetlerini zapt etmiştir. Bu vaziyetlerden fevkalade müteessir olan Rum İmparatoru (Romanus) derhal 200 bin kadar bir askerle Sivas üzerinden Malazgirt üzerine hareket etmiştir. Bunu haber alan Alparslan, Mardin’e gelerek maiyetindeki 15 bin süvarisi ile onları tarumar etmiş ve hatta imparatoru esir etmiştir (1071). Bu suretle Anadolu’nun kısm-ı azamı Selçukluların taht-ı işgaline geçmiştir. Bu sene zarfından Emir İbn-i Nasır Ahmet Tıgani namında bir Türk Beyinin Malatya’yı fethettiği görülmektedir. Alparslan, bu fatihe fethettiği Malatya’yı tevcih etmiş ve bundan sonrada fethedeceği Rum memalikin emaretinin kendisine verileceğine dair bir hilafet menşuru alıvermiştir. Menşuru alan Ahmet Tıgani, 30 bin piyade ve 10 bin süvari ile Pon Vilayeti üzerine yürüyor.

Pon Valisi, Tokat’ı müdafaa için civardaki bütün valileri ve Sinop Valisi Yuvanis’ide Tokat’a gönderiyor. Fakat Ahmet Tıgani’nin kuvvetlerine mani olamıyorlar ve Turhal’ı, Ahmet Tıgani’nin işgaline terk ediyorlar (Talat Mümtaz, 10 Teşrin-i Sani 1930: 2).”

Bu bölümde, Arapların saldırısından kurtulduktan sonra Bizans’ın, yaklaşık bir asır serbest yaşadığını, ancak bu dönemde vali isyanlarıyla, iç savaşlarla meşgul olduğunu yazan Talat Mümtaz, bu fırsattan istifade eden Selçuklu Prenslерinden İbrahim Yınal’ın Anadolu’ya yürüyerek pek çok şehri istila ettiğini ancak İstanbul üzerine yürümeye başladıktan sonra barışa razı olduğunu ve işgal ettiği toprakları boşalttığını bildirmiştir.

Talat Mümtaz ayrıca, Tuğrul Bey ve Alparslan’ın fetihlerinden bahsetmiş, 1071 Malazgirt Muharebesi ile Anadolu’nun büyük bir kısmının Selçukluların eline geçtiğini ve Ahmet Tıgani adlı bir Türk Beyi’nin Pon Vilayeti üzerine yürüdüğünü ve Turhal’ın Türkler tarafından fethedildiğini dile getirmiştir.

“Emir Ahmet Gazi kışı Turhal’da geçiriyor. Ve 1089’da mevcut maiyetiyle Amasya üzerine yürüyor. Ve orasını da uzun müddet muhasara ettikten sonra işgal ediyor. Amasya’nın sükûtunu müteakip Ankara ve Kastamonu firkaları, Pon kıtasının istihlasına memuren hareket ediyor. Fakat Ankara Valisi, Emir Ahmet Gazi’nin

amcazadesi ve Kayseri üzerine gönderdiği ordunun kumandanı Emir Torasan Gazi’nin Kayseri üzerinden gelip Ankara’yı ansızın fethetmesi ve içeride bulunan ve güzelliği ile şöhret olan kızını alıp Ahmet Gazi’ye takdim etmesini haber alınca geri dönüyor ve yolda Emir Turhan Gazi’ye rast gelerek münhezimen İstanbul’a firar ediyor. Kastamonu kumandanı, ordusuyla beraber Amasya’ya takarrüp eylediği halde Ankara hadisesinden müteessir olan Amasya Valisi Ahmet Gazi’ye istiman ediyor ve Amasya fethediliyor. Bu suretle Oğuz Türklerinden Tiganiler bugünden itibaren Anadolu’da bir hükümet tesisine muvaffak oluyorlar. Bu hükümete de Danişmendiye Hükümeti deniyor.

Anadolu’da Danişmendiye Devleti’ni kurmuş olan Melik Danişment Gazi’nin, Selçuki hükümdarlarından Alparslan’ın ümerasından olduğu yukarıda bil-münasebe kaydedilmişti. Bazı tarihler Melik Danişment Gazi’nin, Seyit Battal Gazi’nin hemşerisinin kızı Nazir’ü Cemal’den doğduğunu ve bunun Türkmenlerden Ali bin Matrak Bey adında birisiyle tezevvücünden dünyaya geldiğini yazmaktadırlar. Alparslan’ın ümerası arasına geçmesi de şu surette vaki oluyor. Selçukiler Rum diyarına yaptıkları akınlardan Danişment Ahmet, mensup olduğu Türkmen kabilesi ile bulunmuş ve civarı iyi tanıdığından bu bilgisinden Alparslan çok istifade etmiştir. Alparslan’ın muzafferiyeti üzerine telaşa düşen Bizanslılar, Türk diyarına akınlara başladılar. Ve Danişment ile amcası Emir Ömer’in oğlu Torasan birleşerek yukarıda zikri geçen muhaberatta bulundular. Daha sonra Torasan İstanbul’a kadar yürüdü. Hatta Karadeniz boğazından geçen gemilerden vergiler bile aldı. Orada yalnız ve hiçbir taraftan yardım görmedi. Melik Danişment Ahmet, kendisi ile irtibatını temin edemedi. Alemdağ’ında bir kale inşa ederek Rumlarla çarpışmaya başladı. Ve orada bir kişi kalmayınca kadar çarpıştı ve şehit düştü.

Melik Danişment önce Sivas kalesini zapt etmiş sonra yıkılan duvarlarını tamir ederek Bizanslılarla uzun mücadeleden sonra Kayseri, Tokat, Amasya, Turhal, Çorum, Osmancık, Çankırı, Kastamonu ve havalisini zapt etmiştir. Kastamonu’nun Danişmentliler tarafından işgal edildiğine dair elde tarihi bir vesika mevcut değildir. Yalnız Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsamettin; “Melik Ahmet Han’ın Anadolu’da 30 sene yaptığı mücadele neticesinde Danişmentli memleketi, şarken Kafkasya, garben Bitinya, şimalen Karadeniz, cenuben Malatya’nın münteha-yı hududuna kadar varmış olup şimdiki Sivas, Elazığ, Trabzon, Kastamonu, Ankara vilayetlerinin havi olduğu arazi-i vasia idi” demektedir (Yaman, 13 Teşrin-i Sani 1930: 2).”

Talat Mümtaz bu bölümde, Emir Ahmet bahsine devam etmiş, onun Amasya, Ankara ve Kastamonu’yu ele geçirdiğini, böylece Oğuzlardan olan Tiganilerin Anadolu’da Danişmendiye isminde bir yönetim kurduğunu anlatmış ve Danişment Gazi’den bahsederek yaptığı fetihlerle beyliğin sınırlarını genişlettiğini kaydetmiştir.

“Matyu Vakayinamesi ise Danişment Gazi zamanındaki mühim vukuattan birisi olan Malatya’nın zaptı ve ehl-i salip rüesadan Buemon’ın esareti ve bunu müteakip müşarünileyhin büyük bir ehl-i salip ordusuyla çarpışmasını anlatırken; “(Buemon’un) Danişment tarafından esir edilmesi ehli salibe pek ağır geldi. Bunun üzerine (Senjil) Dükası (Reymon)’un kumandasında büyük ve kuvvetli bir salip ordusu İstanbul’dan Ankara’ya hareket etti ve orayı Türklerden alarak Rumlara teslim etti. Ehli salip ordusu buradan şimale yürüyerek Çankırı’yı zapt edip Kastamonu hizasından şarka dönerek Kızılırmak yolunu takip ederek Merzifon önüne geldi” demektedir.

Bu vaka bize Kastamonu ve Sinop’un Danişmentliler yani Melik Ahmet tarafından zapt edilmiş olduğu hissini vermektedir. Şayet evveleri Kastamonu ve Sinop, Ahmet Danişment tarafından zapt edilmiş olsa idi ehl-i salibin Çankırı’ya gelince mühim bir anahtar mesabesinde olan Sinop ve Kastamonu’yu zapt etmesi icap ederdi.

Ehl-i salibin Anadolu ortasına kadar sokulması Danişmend’i tedhiş etti. Konya’dan Selçuklu Hükümdarı Selçuk Arslan ve Halep Emiri Rıdvan ile ittifak ederek mühim bir kuvvet topladı. Amasya ile Sivas arasında vukua gelen müthiş harpte ehl-i salib ordusu perişan edildi. Ve bunlardan pek az kimse kurtulabildi. Rumlar Sinop’a, kumandan Reymon’da Bafra’ya can attılar. Sinop o zaman Kastamonu ile beraber Rumların elinde, yani Bizans İmparatorluğunun müsaadesi ile oturmakta olan Komnenüs ailesinin elinde idi.

Yalnız muhakkak olan bir şey varsa o da Kastamonu ve havalisinin Danişmentlilerin idaresine geçmiş olmasıdır. Bunun, Melik Ahmet’in oğlu İsmail Bey zamanında geçmiş olduğu muhakkaktır. Hatta İsmail Gazi, babasının vefatı ile babasının yerine geçtiği zaman bu havalide uzun müddet harp etmiş ve Kastamonu’yu da zapt etmiştir. Melik Gazi gerek Bizanslılar gerek ehl-i salib ordularla yaptığı muharebelerle büyük zaferler kazandı. Ve muharebelere devam ettiği sırada (1134) tarihinde vefat etti. Yerine oğlu Mehmet geçti. Melik Gazi’nin vefatını haber alan Jan Komnen birbiriyle iyi geçinmekte olan Danişmentlilerle Selçukluların arasını bozdu. Ve Selçuklu hükümdarı Mesut’u kendi tarafına celp eyledi.

Bizans ve Selçuklu orduları Danişmentlilere ait olan Çankırı’yı muhasara etti. Mehmet Gazi, Mesut’u din düşmanlarıyla ittifakından dolayı suçladı. Bu halden müteessir olan Mesut gecedin istifade ederek Bizanslılardan ayrılarak ordusunu geri çekti. Mehmet de Çankırı’yı kurtardı. Ertesi sene Bizanslılar Çankırı’yı muhasara eylediler. Melik Mehmet, biraderi Aynıddevle isyanını bastırmakla uğraştığından Çankırı’ya muavenet edemedi. Melik Nizamettin’in vefatına müteakip, Nizamettin Yağıbasan hükümdar oldu. Bu sıralarda Danişmentlilerin Selçuklularla araları açılmıştı (Yaman, 27 Teşrin-i Sani 1930: 2).”

Bu bölümde Haçlı ordusunun İstanbul’dan Ankara’ya doğru hareket ederek burasını arkasından da Çankırı’yı zapt ettiği anlatılmış, Haçlı ordusunun bu şekilde

Danışmentlileri tehdit etmesi üzerine Selçuk Aslan ve Emir Rıdvan tarafından hazırlanan kuvvetlerin Haçlı ordusunu perişan ettiği yazılmıştır. Bu sırada Kastamonu Rumların elinde bulunuyordu.

Bu bölümde ayrıca, Kastamonu’nun Melik Ahmet’in oğlu İsmail Gazi tarafından zapt edildiği, Melik Gazi’nin gerek Bizans’a gerekse Haçlılara karşı büyük zaferler kazandığı, ifade edilmiş ilaveten, Selçuklularla Danışmentlilerin arası bozulduğu ve Çankırı’nın kuşatıldığı anlatılmıştır.

“En nihayetinde Danışmentli toprakları Bizans ve Selçukluların istilasına uğramış ve bir taraftan Selçuklular diğer taraftan Bizanslılar teker teker buraları ele geçirmişlerdir.

Türkiye Selçukluları zamanında Vezir Muhittin Pervane Kastamonu’ya gelerek Emir Devlet Şah’ın oğullarıyla muharebe yaptıkları, burada bıraktıkları bir eserden anlaşılmaktadır. Bu eser Kastamonu’da Nasrullah Camii civarında bulunan Yılanlı Dergâhı adıyla bilinen tekke ve medresenin kapısı üzerine yazılan bir kitabedir. Bu kitabeden, Kastamonu’nun Muhittin Süleyman’ın diğer oğlu Alâeddin Ali’nin Kastamonu’da hükümet ettiği anlaşılmaktadır. Alâeddin Ali’nin, 675 senesinde Mısırlılar ile Tatar ve Selçuklular arasından vuku bulan ve Mısırlıların galibiyeti ile neticelenen harpten amcası Kutbittin Osman ile esir düşmüş olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kastamonu’da Pervaneler bir müddet hükümet ettikten sonra Devlet Şah oğulları tarafından zapt edilmiş bilahare tamamıyla Selçukluların idaresine geçmiştir. 690 senelerine doğru Amasya hükümdarı II. Mesut Amasya’da hal ve akd-i umura mübaşeret ederek meşahir-i ümeradan Şemsettin Tutuş Beyzade ile Muzafferettin Arslan Bey’i Kastamonu Vilayetine, Devlet Şahzade’yi de Ankara Vilayetine tayin etmiştir. Fakat Devlet Şahzade (Gıyasettin İbrahim Bey) ecdadının memleketi olan Kastamonu şehrine ansızın hücum ederek valisi bulunan (Albürek) demekle meşhur (Müzaferettin (Yavlak) Arslan Bey)’i öldürdü ve şehri zapt etti. Kastamonu’yu eline alan İbrahim Bey, bu kadarla iktifa etmemiş, Sultan Gıyasettin Mesut’un Amasya’da sakin bulunduğu sırada Rükneddin Kılıç Arslan’ı gizlice Kastamonu’ya çağırarak padişahlığını ilan eylemiştir. Kendisi de naib-i saltanat olarak Kılıç Arslan namıyla bütün Danışmentli memleketini istilaya kalkışmıştır. Bu esnada Tebriz’deki Anadolu Nazırı (Keyhatu Han) Erzincan’da bulunuyordu. Kastamonu hâkimi İbrahim Bey’in bu hareketi Keyhatu Han’ın hiddetini celp ettiğinden Sultan Mesut’un maiyetine kâfi miktarda bir kuvvet vererek Kastamonu’ya göndermiştir.

Amasya hükümdarı Mesut Tatar askerlerini alıp Naib-i Saltanat Müceyrittin Emir Şah, Veziri Necmettin Ferruh Beyler ile 690’da Kastamonu üzerine hareket ettiler. Fakat İbrahim Bey ile vuku bulan muharebede münhezim olarak üçü de esir edildiler. Çünkü Mesut’un yanında Tatar askerlerini gören Türkmenler, az oldukları halde Tatar zulmü altında ezilerek can vermemek için candan harp ettiler. Bu harbi müteakip Candar denmekle meşhur Muzafferettin Arslan Bey’in oğlu Şemsettin Timur Paşa, mensup olduğu Alayon(t)lu kabilesi Türkmenlerini yanına alıp Kılıç

Arslan taraftarlarıyla harp etti ve onları iyice bozdu. Mesut’u, Müceyritin ve Necmettin Beylerle esaretten kurtarıp Osmancık’a kadar götürdü. Buradan Mesut, devlet erkânı ile beraber Amasya’ya avdet etti. Ve Şemsettin Timur Bey’i de Kastamonu valiliğine nasp eyledi. 694’te İlhanlı tahtına çıkan Gazan Han maiyeti olan 80.000 kişilik bir Moğol kitle ile aynı sene İslamiyet’i kabul ile ilan ederek, kendi adını Mahmut’a çeviriyor. Ve bütün Anadolu Müslümanlarının muhabbetini celbe muvaffak oluyordu (Talat Mümtaz, 4 Kanun-ı Evvel 1930: 2).”

Talat Mümtaz bu kısımda, sonunda Danişmentli topraklarının Selçuklular ve Bizanslılar tarafından ele geçirildiğini belirterek, Türkiye Selçukluları zamanında Vezir Süleyman Pervane’nin Kastamonu’ya gelerek burada oğlu Alaaddin Ali ile birlikte bir yönetim oluşturduğunu yazmıştır. Kastamonu’da Pervanelerden sonra Devlet Şah oğulları tarafından elde edilmiş, ardından da tamamıyla Selçukluların yönetimi altına girmiştir. 609’a doğru ise, Gıyaseddin İbrahim Bey Kastamonu’yu zapt etmiş ve Rüknettin Kılıçarşan’ı Kastamonu’ya çağırarak padişahlığını ilan etmiştir. Bu hareket Anadolu nazırı Keyhatu Han’ı kızdırmış, Sultan Mesut’un mahiyetine verdiği kuvvetlerle Kastamonu üzerine göndermiştir. Ancak, Mesut Bey ve beraberindeki beylerin yaptıkları saldırı sonucunda yenilerek esir edilmişlerdir. Bu savaştan sonra Şemsettin Timur, Kılıçarşan taraftarlarıyla mücadele ederek onları iyice bozmuş ve esaretten kurtulan Sultan Mesut tarafından Kastamonu Valiliğine tayin edilmiştir.

“Bu münasebetle Amasya Hükümdarı Mesut Han’ın mahiyetindeki Tatar zulümlerinden bıkmış olan Anadolu Türkleri, Mahmut Gazan Han’a iltica etmişlerdir. Mahmut Han, Anadolu Türkmen Beylerini bu Tatar mezaliminden bıkarak nasıl olsa bir gün buldukları mahallerde ilanı istiklal etmelerini düşünerek 695 Recebinde Selçuklu saltanatını tamamı ile ilga etmiş ve Anadolu’yu dört kısma bölerek her bir kısma senelik 15 tümen vergi tarh ve tevzi eylemiştir. Bu esnada Rum eyaleti mıntıkası olan Kastamonu ve Sinop havalisi de dâhil olduğu halde Kızılırmak havzasını işgal eden sahayı, Amasya Valiliğine, Amasyalı Muhittin Süleyman Pervane Bey’in oğlu Muhittin Bey veya İzzettin Mehmet Bey mültezim şeklinde Gazan Han tarafından tayin edilmişti. Mahmut Gazan Han, Anadolu memalikini dörde taksim etmekle, bir taraftan buranın idaresini doğrudan deruhte etmiş oluyor, diğer taraftan tayin ettiği nazırlar vasıtasıyla Türkmenlerin hareket-i umumiyesini şiddetli bir nezaret halinde bulunduruyordu. Bu suretle zuhuru muhtemel olan vakayı derpiş etmek istemiş ve buraya istiklal vermişti. Gazan Han herhangi bir hadiseye sebebiyet vermemek için Sultan Mesut’u da Konya’dan kaldırarak bir kaleye hapsedmiştir. Fakat bu hapis işi ile beraber dört emirin vaziyeti de değişmiş ve milletten alabildikleri vergi tahsiline başlamışlardı. Bunlar bu paraların bir kısmını nazıra, bir kısmını İlhanlı Hükümdarına vererek mevkilerini kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı.

Bu sıralarda Amasya’da oturan Anadolu nazırı vefat etmiş olduğundan Konya Emiri Mücricittin Bey Tebriz’e giderek Gazan Han’a yalvarmış ve Gazan Han da Türkmen Beylerinin ricasını kabul ederek Anadolu’yu yani Selçuklu memalikini

iki kısma ayırmış, Kızılırmak’ın batı cihetini Alâeddin Keykubat’a ve doğu cihetini de hapis bulunan Gıyasettin Mesut’a tevcih eylemiştir. Bu suretle Kastamonu yine Amasya Hükümdarı Mesut’un idaresi altına geçmiştir. Mesut iş başına geçince ilk iş olarak Anadolu’daki iki hükümeti bertaraf ederek Anadolu’da müstakil bir padişahlık tesis etmiştir. Bu hareket Gazan Han’ı kızdırmış bunun üzerine ünlü emirlerinden Kutluk Şah’ı başkumandan tayin ederek maiyetine büyük bir ordu ile Anadolu’ya göndermiştir (968). Bu ordu Mesut’u esir ederek Anadolu’yu işgal eylemiştir. Ve Amasya valiliğine de Sinop Emiri olan Pervane beyzade Mühziptin Bey tayin edilmiştir. Kutluk Şah Anadolu’daki bu başarı üzerine Anadolu Türklerine muavenet ettiklerinden dolayı Mısır Türkleri üzerine hücum etmiş, fakat orda fena halde mağlup olmuştur. Bu mağlubiyeti duyan Türkmen Beyleri İlhanlı hükümetine içerledikten sonra hapiste olan Mesut Han’ın biraderi Alâeddin Keykubat’ı destekleyerek istiklallerini ilan etmek istemişler ve bir cemiyet-i ihtilaliye teşkil ederek Alâeddin Keykubat’ın istiklalini ilan etmişlerdir. Bu cemiyetin teşekkülü esnasında kendilerine mühim bir yardımı dokunan Tatar ümerası da Moğol hükümetine isyan etmiş oluyordu. Gazan Han, bunlara fazla hiddet ederek Anadolu’ya gelmiş ve Tatar Emirini halkın gözünden düşürmek için Alâeddin Keykubat’ın aleyhine çalışmakla itham ederek istila hareketini geçerli göstermeye çalışmıştır. Sonunda yapılan bir suikast neticesinde, gerek Türkmen emiri, gerek Alâeddin Keykubat katledilmişlerdir. Gazan Han’ın bu ikinci sultanı dahi azl ve katlederek Selçuklu saltanatını ortadan kaldırması Türkmenleri çok üzmüş ve beylerin istiklallerini ilan eylemelerine bahis olmuştur (Yaman, 8 Kanun-ı Evvel 1930: 2).”

Bu dönemde İlhanlı Hükümdarı Gazan Han İslamiyet’i kabul etmişti. Bu durum Anadolu’daki Müslümanların muhabbetini çekmiş ve Anadolu Türkleri Gazan Han’a iltica etmişlerdir. Gazan Han da Selçuklu Saltanatını tamamıyla ortadan kaldırmış ve Anadolu’yu dörde bölerek doğrudan yönetmiştir. Bu sırada Rum Eyaleti mıntıkası olan Kastamonu ve Sinop havalisi de dâhil Kızılırmak havzasının da bulunduğu sahayı Amasya Valiliği olarak belirlemiş ve Valiliği de Muhittin Bey’i tayin etmiştir. Gazan Han daha sonra ise Anadolu’yu ikiye ayırarak, Kızılırmak’ı Batısını Alaattin Keykubat’a doğusunu da Gıyasettin Mesut’a vermiştir. Bu şekilde Kastamonu yine Amasya Hükümdarı Mesut’un idaresine geçmiştir. Mesut’un Anadolu’da tekrar bağımsız bir padişahlık kurması Gazan Han’ı kızdırmış ve gönderdiği ordu Mesut’u yenerek esir etmiş ve Anadolu tekrar İlhanlılar tarafından istila edilmiştir. Ancak İlhanlıların Mısır Türklerine mağlup olmaları üzerine Türkmen Beyleri Alaattin Keykubat’ı sultan ilan etmişlerdir. Gazan Han bu duruma yine hiddetlenmiş, neticede Alaattin Keykubat katledilmiş ve Selçuklu saltanatı ortadan kaldırılmıştır. Bu durum Türkmenleri derinden etkilemiştir.

“Bu suretle Kastamonu’da Devlet Şah Beyzade İbrahim Bey, Tire’de Aydın Bey, Manisa’da Saruhan, Muğla’da Menteşe, Silifke’de Karaman, Kütahya’da Kerimiyanzade, Alışir, Isparta’da Hamit, Antalya’da Teke Beyleri ilan-ı istiklal

eylemişlerdir. Hatta Söğüt kasabasında da Osmanlı Hükümeti’nin kurucusu Ertuğrul beyzade Osman Bey kendi namına hutbe-i istiklal okutmuştur. Devlet Şah oğullarının Kastamonu’da istiklaliyetlerini ilan etmeleri şu suretle vaki olmuştu: Amasya valisi Muhzipdin Mesut Bey, Gazan Han’ın Mısır seferinde Amasya Eyaleti Nazırı ile beraber harbe gidince Amasya Eyaleti, Tatar askerinden boşalmış ve her türlü harekâta müsait bir hale gelmişti. Bu müsait ahvalden istifa etmeye çalışan Devlet Şahzade Gıyasettin İbrahim Bey bin Süleyman, öteden beri Sinop livasında bulunan ve bütün Kastamonu Vilayetinde ceddinin ve pederinin fethinden dolayı biraderi İsmail Bey ile ittifak etmiş, ilk olarak Sinop daha sonra Kastamonu ve havalisini zapt ve istila etmiştir. Bu esnada Tutuş oğlu Şemsettin Timur Bey Kastamonu’da vali bulunuyordu. İbrahim Bey Kastamonu’yu istila ve diğer ümera gibi istiklalini ilan eylemişti. Bu olay 699 senesi evveline tesadüf etmektedir. Amasya Eyaleti Valisi Muhziptin Mesut Bey, 699 senesi Cemaziyülevvelinde Mısır harbinden Amasya’ya avdet edince, Devlet Şahzade biraderlerinin Kızılırmak’ın kuzeyini tamamen istila etmiş olduklarını gördü. Muhziptin Mesut son derece zalim ve o nispette haris-i şöhrete sahipti. Mevkiini ve ikbalini muhafaza için Devlet Şahzadelerle harbi zaruri gördü ve derhal askerlerini toplayıp harekete geçti.

Fakat gururu ve fücuru yüzünden ne Tatarlardan ve ne de Türklerden asla bir muavenet temin edememiştir. Nihayet 699 Cemaziyülahiresinde Sinop civarında vukua gelen kanlı muharebede Muhziptin Mesut bin Pervane, Mehmet bin Pervane Süleyman maktul oldu. Bu suretle İbrahim ve İsmail Beyler mevkilerini sağlamlaştırmış oldular.

Devlet Şah oğlu Gıyasettin İbrahim Bey bu başarısı üzerine bölgede nüfuzunu eline alarak Kastamonu ve Ankara vilayetlerini idaresi altına aldı. Hatta Bafra Kasabasını da alıp Amasya Eyaletini de tehdit etmeye başlamıştı. Ayrıca Mahmut Gazan Han’a karşı da direnişçi bir meslek takip ediyordu. Mısır muharebeleriyle meşgul olan Gazan Han da bunun harekâtına karşı durmak mecburiyetinde bulunuyordu. Gazan Han, İbrahim Devlet Şah’ın bağımsızlığını onaylayacak olursa Mısır Hükümetinin Anadolu ümerasını daire-i ittifakına alacağını, esasen zülüm ve işkencelerinden dolayı kendisini sevmeyen Türkmenlerin daha ziyade husumetini celp edeceğini düşünüyordu. Bu suretle İlhanlı Hükümetinin Anadolu’da tesirini azaltacağını takdir ediyordu. II. Sultan Gıyasettin Mesut 704 senesinde meflûç bir halde Amasya’da ölmüştü. Bu esnada beylerin taht-ı istiklalinde bulunan memalik müstesna olmak üzere Selçuklu memleketleri, Anadolu, Amed, Rum, Karaman, Kastamonu adlarıyla beş eyalete taksim edilmiştir. Karaman’a Bedrettin Mahmut, Kastamonu’ya Devlet Şah oğlu Gıyasettin İsmail Beyler müstakil hükümdar oldular. Anadolu, Amed, Rum Eyaletleri ve doğrudan İlhanlı idaresine intikal etti (Talat Mümtaz, 11 Kanun-ı Evvel 1930: 2).”

Talat Mümtaz bu nüshada Anadolu Selçuklu Beylikleri döneminden bahsederek, özellikle Devlet Şah oğullarının Kastamonu’da bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerinde durmuştur. Devlet Şah Oğullarının bağımsızlık kazanmalarında 699’da Sinop yakınlarında meydana gelen muharebe önemlidir. Burada kazanılan zafer,

Gıyasettin İbrahim Bey’in Kastamonu ve Ankara’nın yönetimini elde etmesini sağlamıştır. Bu dönemde meydana gelen önemli bir hadise de Sultan II. Gıyasettin Mesut’un 704’te ölümü ve Selçuklu ülkesinin beş eyalete taksim edilmesi olmuştur. Kastamonu’ya Gıyasettin İsmail Bey, Karaman’a Bedrettin Mahmut hâkim olurken, Anadolu, Amed ve Rum Eyaletleri doğrudan İlhanlı yönetimine geçmiştir.

“Eyaletlerin her birine bir nazır tayin olunduğu esnada, sabık Amasya Nazırı (İşbu Ganoyin) kemakân Anadolu Nazırı bulunuyordu. Bu esnada (Tutuş oğullarından) (Hüsrev Şahzade) (Gıyasettin Mahmut) (Şehabettin Ahmet) ve (Kaplan Bey zade) (Seracettin Umur) ve (Melik Arslan beyzade) (Şemseddin Timur) (Bedrettin Mahmut) beyleri de taht-ı himayesine aldı.

Takriben (707)’de Kastamonu hâkimi (Gıyasettin İsmail) vefat etmiş yerine (Tacettin Devlet Şah Bey) Kastamonu hâkimi olmuştur. Anadolu Nazırı (İşbu Ganoyin) ise Kastamonu Eyaletini daire-i nüfuzu altına almak için taht-ı himayesinde bulunan sabık Kastamonu Valisi Melikü’l- Ümera (Arslan Bey zade) (Şemseddin Timur Paşa)’yı teşvik etmeye başlamıştı. Çünkü (Timur) Paşa Gıyasettin İsmail Han’ın kerimezadesi ve sabık Kastamonu Valisi ve valizadesi olduğu münasebeti ile Kastamonu Hükûmetine iki cihetten iddia-yı hukuk ediyordu.

Bu defa kendi kuvvetine (İşbu Ganoyin) in muaveneti de inzimam etmişti. (708)’de vuku bulan muharebede Kastamonu’yu zapt ve istila etti. Kastamonu Eyaleti valiliği (İlhanlı) tahtında bulunan (Olcayto Mehmet Hüdabende Han) tarafından tasdik olundu. Bu suretle Kastamonu da (İşbu Ganoyin)’in daire-i nüfuzuna ithal edilmiş oldu. 710 senelerine doğru Anadolu’daki eyaletlerde mezhep meselesi yüzünden taraf taraf isyanlar çıkıyordu. Şiiliği meşru tamim etmek isteyen (Mehmet Olcayto Han)’a mukabil Sünni olan Türkmenler gittikçe etrafa dal budak salmıştı.

(Mehmet Olcayto Han) 60 bin kadar Tatarla (Kazancık Noyan)’ı Mısır ve Şam taraflarına göndermiş, O da Anadolu’dan geçerken birçok şehri yağma ve tahrip ederek viraneye çevirmişti. Uç beyleri bundan fena halde müteessir olmuşlar, bilhassa Karaman, Antalya, Teke Beyleri müttehit bir cephe teşkil ederek (Kazancık Noyan)’ı berbat ve perişan eylemişlerdi. Anadolu’nun garp ciheti Tatarlardan bu suretle tecrit edilince, şark tarafları da Türkmen Beylerinin mücadelesi ile Tatar zulmünden kurtarılmaya çalışılıyordu.

Bu esnada (Tutaş oğlu Gıyasettin Mahmut) amcazadesi (Bedrettin Mahmut) Devlet Şahı (Tacettin Devlet Şah) Kazancık Noyan’ın hezimetinden bilistifade, ittihat ederek zulüm ve istibdadından bıkip usandıkları Anadolu Valisini öldürdükten sonra (Gıyasettin Mesut)’un Şehzadesi bulunan ve (Gazi Çelebi) denmekle meşhur olan (Tacettin Altınbaş)’ı Selçuklu tahtına iclas etmişlerdi. Fakat bu beyler (Altınbaş)’ı Selçuklu tahtına iclas etmekle beraber (Mehmet Olcayto Han)’a da mutavaat ederek Sultanın Amasya tahtında ipkasını talep ediyorlardı.

Anadolu’da (Kazancık Noyan)’ın hezime-i kakhariyesi İlhanlı Hükümetinin nüfuzunu ortadan silecek derecede mühim bir vaziyet ihdas etmesi yüzünden ve buna sebep olan mezhep meselesinden dolayı (Mehmet Olcaytu Han) müteessir olmuştu. Hatta ne kadar Şii varsa hepsini memleketten kovarak Sünniliği kabul etmiş ve (Altunbaş)’ı da Amasya Hükümetinde ipka etmişti. Bu gürültüler esnasında (İşbu Ganoyin) tekrar Anadolu Nazırlığında bırakılmıştı. (Gazi Çelebi)’nin Amasya Hükümdarı olması üzerine ona müzahir ve muavin olan (Tutuş oğlu Gıyasettin Mahmut) ve (Devlet Şah Bey’ evvelce (İşbu Ganoyin)’in adamı olduğu için ellerinden zorla aldığı emareti (Şemsettin Timur Bey)’den tekrar almak emeline düşmüşler ve (Gıyasettin Mahmut Bey) harben Kastamonu emaretini zapt ederek (Şemsettin Timur)’u Kastamonu’dan kovmuştu. Şemsettin Bey de İlhanlı Hükümdarı (Ebu Sait Bahadır Han)’ın yaşının küçük olması dolayısıyla, tasarrufât-ı hükümeti yed-i iktidarına alan (Çoban Noyan)’ın oğlu ve Sivas Valisi bulunan (Timurtaş Bey)’in yanına kaçmıştı.

(Gıyasettin Mahmut) tekrar Kastamonu Valisi olunca Ankara Valiliğine de genç (Tacettin Devlet Şah Bey)’i tayin etmişti. Aradan bir müddet geçince Mehmet Olcayto’nun vefatından istifade ederek (İşbu Ganoyin) (Gazi Çelebi)’yi hal ederek Anadolu Hükümetinde istiklalini ilan eylemişti. Bu sıralarda (Ganoin’in) daire-i hükümeti Erzurum, Ankara, Kastamonu vilayetleriyle mülhakatından ibaret olup Ankara Valisi (Devlet Şah oğlu) (Tacettin Devlet Şah) Kastamonu Valisi (Tutuş oğlu Gıyasettin Mahmut Bey)’ler de evvelce (Ganoin) in zaman-ı nezaretinde nasp ettiği kimseler oldukları cihetiyle kendisine istiklalini ilan ettikleri sırada da itaat etmişlerdi (Talat Mümtaz, 22 Kanun-ı Eevvel 1930: 2).”

Talat Mümtaz bu son nüshada ise, Kastamonu hâkimi Gıyasettin İsmail’in vefatından itibaren meydana gelen hadiseleri ele almıştır. İsmail Bey’den sonra yerine Tacettin Devlet Şah Bey geçmiş ancak 708’de meydana gelen muharebede yenilince Kastamonu, İşbu Ganoyin’in yönetimine dâhil edilmiştir. Bu dönemde Anadolu kargaşa içindeydi ve fırsattan istifade eden Gıyasettin Mahmut Bey, elde ettiği zaferle Şemsettin Timur’u Kastamonu’dan çıkarmıştır. Gıyasettin Mahmut yeniden Kastamonu Valisi olunca, Ankara Valisiyle birlikte Anadolu Eyaletinde bağımsızlığını ilan etmiş bulunan Ganoin’e itaat etmiştir.

SONUÇ

Eğitimcilik ve idarecilik geçmişine sahip bulunan Talat Mümtaz, aynı zamanda bir tarihçidir. Kastamonu tarihi ve Türk kültürüyle ilgili birçok eseri de bulunan Talat Mümtaz, çok iyi bir folklor derlemeci ve araştırmacısıydı. Memuriyet hayatından sonra ticarete atılmış ve bu alanda da oldukça başarılı olmuştur.

Kastamonu’nun günlük yerel gazetesi Doğruluk’ta, 1930-1931 yılları arasında sıralı yazı dizisi şeklinde Kastamonu kent tarihi hakkında yazılar yazan Talat Mümtaz, bu konu hakkında diğer yerel gazetelerden farklı bir yol izlemiştir. Çünkü kent tarihi konusunu ele alan sadece kendisidir. Yazıları içerik olarak genel itibarıyla Kastamonu’nun, Antik Çağdan başlayan ve Osmanlı’ya kadar uzanan

tarihiyle ilgilidir. Yazılarda ara ara kopukluklar ve tarihi hatalar olsa da inceleme neticesinde bunların çoğunluğunun teknik hatalardan kaynaklandığı görülecektir. Yazıların ekserisinde kaynak göstermeyen yazar, bazı konular hakkında metin içinde kaynaklara birkaç defa atıfta bulunup konuyu kapatmıştır ki bu yönüyle eleştiriye açıktır. Fakat bunu da dönemin teknik eksikliklerinde aramak daha uygun olacaktır.

Yazıları dil yönünden değerlendirecek olursak, ağır süslü bir anlatım yoktur. O dönemde okuma yazma bilenlerin ve biraz tarihi altyapıya sahip olanların kolayca anlayabileceği bir üslup kullanmıştır. Aslında yazıları, dil ve muhteva yönünden eleştirmek isteyenlere verilecek en güzel cevap; harf inkılabından sadece iki yıl sonra, kırsal bir bölgede çıkan herhangi bir yerel gazetede Latin Harfleri esas alınarak bir tarih yazmak elbette ki hem yazan için hem de teknik altyapı bakımından kolay olmayacağıdır. Bu bağlamda, herhangi birisinin, herhangi bir yerde, kültür adına bir şeyler yapmaya çalışması, Türk milletinin aydınlanmasına katkıda bulunması, elbette ki büyük bir iştir.

KAYNAKÇA

- Ak, Mahmut (2006), *TDV. İA*, “İbrahim Hamdi” maddesi, C. 21, İstanbul, s. 314-316.
- Akyıldız, Ali (2006), *TDV. İA*, “Osmanlılar” maddesi, C. 33, İstanbul, s. 506-509.
- Çelebi, Ercan(2014), “Milli Mücadelede Kastamonu”, *CTAD*, Yıl: 10, Sayı: 19, Bahar, s. 105-117.
- Dede-torun “Talat Mümtaz”lardan Sepetçiöğlü’na, Müzikten Kastamonuspor’a, Ticaretten Dernekçiliğe, Yeni Kastamonu. Com, 20 Şubat Pazartesi, Yıl: 13, S. 4963.
- Demircioğlu, Aziz (1973), *100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)*, Kastamonu.
- Ertaş, M. Yaşar (2015); “Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 18, 137-149.
- Eyupgiller, Kutgün ve Topçubaşı, Mine (2008), “Kastamonu’da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları”, *METU JFA*, 2008/2 (25,2) 1-20.
- Işık, İhsan (2007), *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 9, s. 3808.
- İbret, Ünal; Aydınözü Duran ve Uğurlu Mustafa (2015), “Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:32, Temmuz.
- Küçük, Nail (2014), *Kastamonu Gezi Rehberi*, Amaç Matbaası, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi (28. 04. 1975), s. 5.

- Özkaya, Yücel (2006), TDV. İA, “Mütesellim” maddesi, C. 32, İstanbul, s. 203-204.
- Şahin, Burhan (2009), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kastamonu Nüfusu”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.17, Temmuz-Ağustos, s. 1-10.
- Talat Mümtaz (10 Teşrin-i Sani 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 19, s. 2.
- Talat Mümtaz (11 Kanun-ı Evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 26, s. 2.
- Talat Mümtaz (13 Teşrin-i Sani 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 21, s. 2.
- Talat Mümtaz (22 Kanun-ı evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 29, s. 2.
- Talat Mümtaz (23 Teşrin-i Evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 15. s. 2.
- Talat Mümtaz (27 Teşrin-i Evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 17, s. 2.
- Talat Mümtaz (27 Teşrin-i Sani 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 22, s. 2.
- Talat Mümtaz (4 Kanun-ı Evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 24, s. 2.
- Talat Mümtaz (6 Teşrin-i Sani 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 18, s. 2.
- Talat Mümtaz (8 Kanun-ı Evvel 1930), “Kastamonu’nun Ahvâli Tarihiyesi”, *Doğruluk*, Sene: 1, Numara: 25, s. 2.
- Tan, Nail (1975), “Talat Mümtaz Yaman”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 207-208.
- Tan, Nail (2005), “Kastamonulu Âşık Kemali Bibliyografyası”, *Kültür Evreni*, Sayı: 23, s. 52-58.
- Tan, Nail ve Tan, Özdemir (2004), *Gurur Kaynağımız Kastamonulular II*, BRC Basım, Ankara.
- Yakupoğlu, Cevdet (2008), “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Yer Adları: Meyve İle İlgili Olanlar” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXIII, Sayı/Number 2, Aralık/December 2008, s. 159-184.
- Yaman, Talat Mümtaz (1935), *Kastamonu Tarihi I* “XV. asrın sonlarına kadar” , Ahmet İhsan Matbaası.

Yaman, Talat Mümtaz (1935), *Âşık Kemali, Hayatı ve Eserleri*, Vilayet Matbaası, Kastamonu.

Yılmaz, M. Serhat (2016), “Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler”, *Milli Mücadelenin Anadolu’daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz, 1896-1939*, Yayına Hazırlayan, Basın İlan Kurumu Genel Müdürlüğü, I. Baskı, İstanbul.

Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, TTK, Ankara 1991.